

AZ 1710. ÉVI ROMHÁNYI CSATA A TEREPKUTATÁSOK TÜKRÉBEN

1710. január 22-én zajlott le Romhány térségében a Rákóczi-szabadságharc utolsó csatája, melyről Ottlyk György főudvarmester az alábbi szavakkal emlékezett meg: „németet [...] megvertük dicsősségesen, de a harcshelyről gyalázatossan elszaladtunk.”¹ Sajnos a nógrádi mezőn nem csak egy győzelem úszott el, hanem a szabadságharc egyik nagy lehetősége is köddé vált. 1709 végére ugyanis jelentős területi veszteségeket szenvedtek el a felkelők. A császári erők szervezett előrenyomulása nyomán elveszett a Dunántúl és a Felvidék. Egyedül az ostromgyűrűbe zárt Érsekújvár maradt a kurucok kezén. Rákóczi terve szerint ez lett volna a Felvidék visszafoglalása érdekében indított hadműveletek bázisa, egyben 1710 januárjában megindított hadjáratának végállomása. Közel 12 000 fős serege útját az Aszód és Szécsény között kiépített császári őrvonal zárta el, melynek egyik legjelentősebb bázisa a vadkerti sánc. Ennek felszámolása volt a hadjárat első feladata, amit Rákóczi „vadkerti próbaként” említett, azonban a vállalkozás sorsa már Romhánynál eldőlt.

A romhányi csata eseményeinek rekonstruálása nem okozott gondot a korszakkal foglalkozó történészeknek, mivel a fennmaradt források leírásaiban nincsenek jelentős ellentmondások. Az események pontos elhelyezése a terepen azonban már korántsem ennyire problémamentes, s mindmáig nem járt megnyugtató eredménnyel. Ennek tisztázása érdekében 2010 tavaszán a Nógrád Megyei Múzeumi Szervezet, valamint a HM Hadtörténeti Intézet és Múzeum közötti együttműködési megállapodás alapján megkezdtek a romhányi csatater fémkereső műszerrel történő átvizsgálását. A csatáról fennmaradt források és az ezeket feldolgozó hadtörténelmi szakirodalom egységesen a településtől északkeletre, a Szátok felé vezető út és a Lókos-patak közé eső területre helyezi az eseményeket. Ennek megfelelően ezt a kb. 400 000 m²-es területet kezdtük el vizsgálni.²

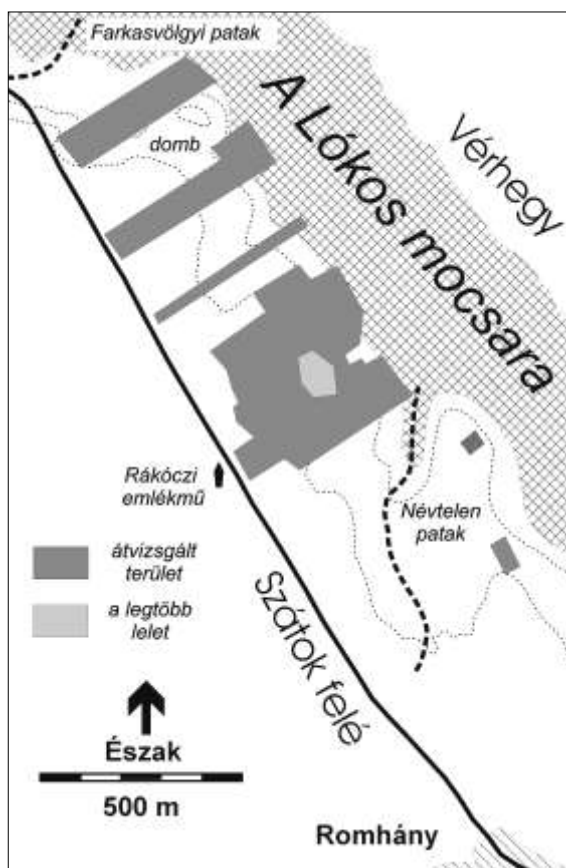
A munka során két meghatározó tényező jelentkezett. Az egyik az időjárás, ami idén tavasszal elég kedvezőtlen volt, a sok eső miatt. A másik, a földek állapota. A szántóföldek a vetés körüli és az azt követő időszakban alkalmasak a kutatásra, amíg a vetemény nem éri el a 10-15 cm-es magasságot. A parlagon hagyott földeken és a lucernásokban április közepéig lehet műszerezni. Később a növényzet magassága és sűrűsége miatt nem lehetséges a munka.

A kutatás megkezdése előtt, tisztázni kell, hogy mit keresünk, mi az a leletanyag és milyen eloszlásban, ami az eseményre jellemző mintázatot alkot. Mivel a romhányi csata januárban volt, és döntően lovassági összecsapások sorozatából állt, viszonylag kevés, de nagy területen szóródott leletanyagra számíthatunk. Egy svéd szemtanú leírása³

¹ Ottlyk György 1710. január 26-án kelt levele. Idézi *Thaly Kálmán: A hazai képzőművészet, műipar, nemzeti viselet, fegyvergyártás és háztartás történetéhez II. Rákóczi Ferenc udvarában s korában. (1706–1711.)* [IV. közl.] *Történelmi Társulat*, 1883. 388. o.

² Ezúton mondok köszönetet mindazoknak, akik segítettek és támogatták a helyszíni kutatásokat: Terman István polgármesternek, Balázs István, Balázsné Nóra, Balázs Jenő, Imre Sándor földtulajdonosoknak, Grolyó Lászlónak, Grolyó Tamásnak és Hajdú István tanár úrnak.

³ *Tardy Lajos: Svéd szemtanú a romhányi csatáról és 1710 más eseményeiről. Hadtörténelmi Közlemények, 1985/4. (A továbbiakban: Svéd szemtanú) 903–904. o.*

A csatatér és átvizsgált terület kiterjedése

A terepkutatás eredményei és kérdései

A csata szempontjából a puskagolyók jelentik a meghatározó leletet, ezek közül is a kilőtt, de elsősorban a becsapódott példányok fontosak számunkra, melyek jól felismerhetők a deformációról. Az ólom lövedékeknek három különböző állapota lehet: ép, kilőtt és becsapódott. Szabályszerűségnek tekinthetjük, hogy a deformált golyókat nagy valószínűséggel kilőtték, de ezt a lehetőséget a látszólag ép golyók esetében sem zárhatjuk ki. Az ép golyó oda kerülhet még akkor, ha a lövész töltés közben elejti a lövedéket. A tűzharc helyét általában a kilőtt és ép golyók szóródása jelzi, a harcoló köteléknek megfelelő kiterjedésű területen. A golyók általában 2 mm-el kisebbek a fegyvercső belső

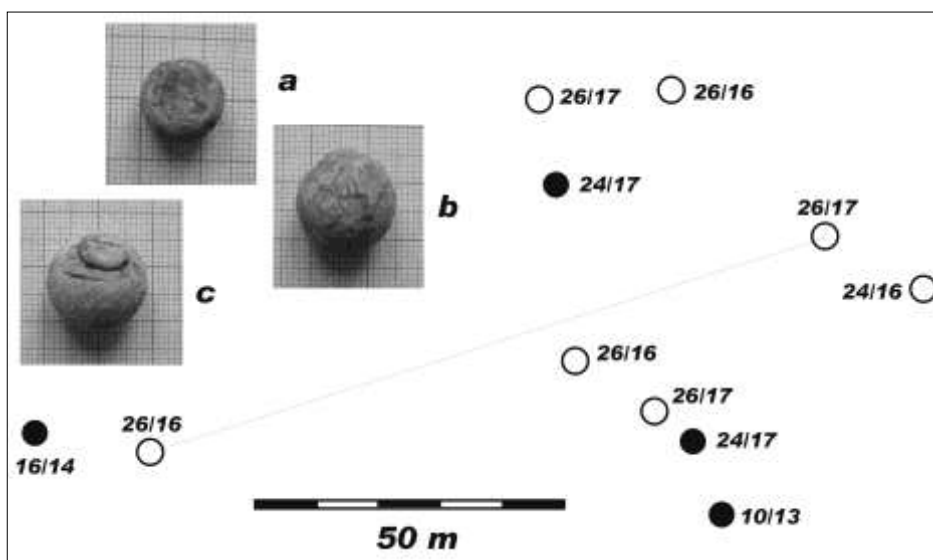
⁴ *Markó Árpád*: A romhányi csata. (1710. január 22.) In: *Uő*: II. Rákóczi Ferenc csatái. Válogatott tanulmányok. (S. a. r. *Mészáros Kálmán*.) Budapest, 2003. (A továbbiakban: *Markó*) 277. o.

nagyon fontos információt tartalmazott, ti. a csata kezdetén a kuruc csatarend középső részét érte a császári dragonyosok rohama, melynek során legalább két sortüzet lőttek. Itt lehetett a leghevesebb összecsapás, és itt maradhattak meg az ezt jelző ólom puskagolyók, így ennek a területnek a behatárolását tekintettük a legfontosabb feladatnak.

Április–május hónapban, összesen 10 munkanap alatt, a kedvezőtlen időjárás ellenére, a csatatér jelentős részén sikerült végrehajtani az átvizsgálás első fázisát. Sajnos az emlékmű és a Lókos között húzódó területet, melyet a kuruc csatarend és egyben az első összecsapás helyeként jelöl meg Markó Árpád,⁴ csak május elején vetették be napraforgóval, és ekkor vált alkalmassá az átvizsgálásra. A több mint 9 hektár átvizsgálására alig 3 hetünk volt, de az erőfeszítés végül sikert hozott.

átmérőjénél. Az öntőforma minőségétől függően, nem minden esetben szabályos gömbök, ezért célszerű az átmérőt és a tömeget együtt vizsgálni és ennek megfelelően 1 mm-es vagy 1 grammos eltérésnél még azonos csoportba sorolni a lövedékeket.⁵

A romhányi csatátér kutatása során 14 darab ólom lövedék került elő. Ezek közül egy darab a mocsár partján, a Farkasvölgyi-patak közelében, egy pedig a névtelen patak déli oldalán, közel a mocsár partjához. A többi 12 az emlékműtől keletre húzódó sávban. Ezek közül 9 darab 24-26 grammos, 16-17 mm átmérőjű, 3 darab 12-14 mm átmérőjű, változó tömegű. Az egyik nem kilőtt 12 mm átmérőjű golyó markáns öntési csúccsal, mindössze 4 grammos, viszonylag rosszabb minőségű anyagból készült öntvény. Egy másik 13 mm-es átmérőjű, 10 grammos lövedéken csésze alakú bemélyedés őrzi a puskavesszővel való döngölés nyomát (a). A harmadik golyó 14 mm átmérőjű, 16 gramm tömegű, markáns öntési csúccsal (c).

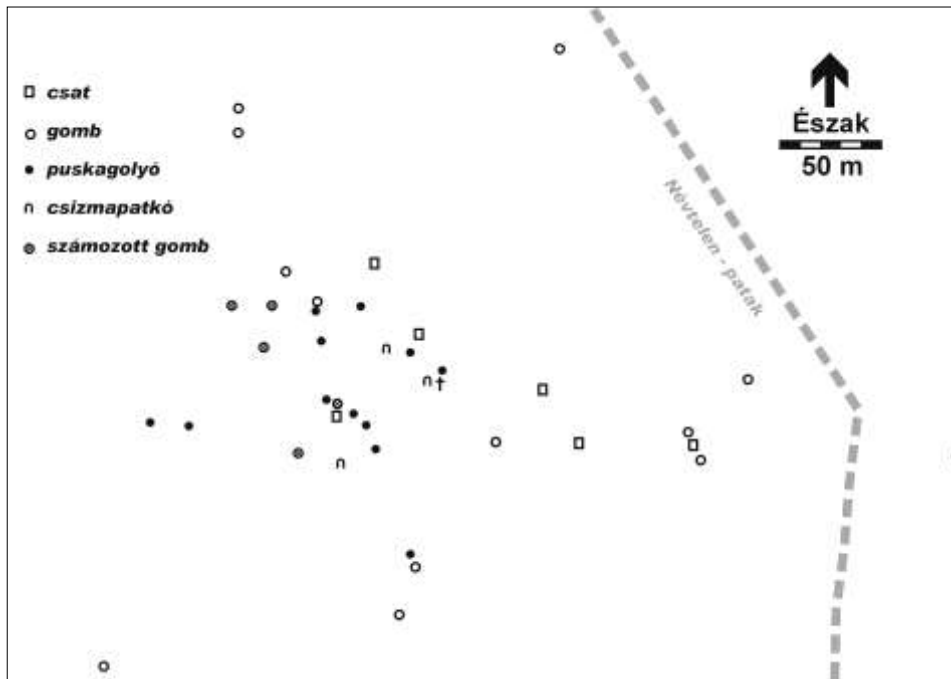

A lövedékek eloszlása. Az üres körök az ép, a fekete pontok pedig a kilőtt lövedékeket jelzik. A mellettük lévő számok a lövedék tömegét grammban és az átmérőjét milliméterben adják meg. A bal oldalon az a-val jelölt képen látható lövedéken a puskavesszővel való döngölés során keletkezett csésze alakú bemélyedés, a b-vel és c-vel jelölt lövedékeken pedig jellegzetes öntési csúcs látható.

A 9 darabos csoportból kettőn jellegzetes kúp alakú öntési csúcs maradvány látszik (b). Ezek egymástól 120 méterre kerültek elő. Az őket összekötő vonal a Lókos-patakra merőleges. Ezt tekinthetjük a császári dragonyosok harcvonalának. A lövedékek szóródása és a kilőtt golyók sávja a vonal Lókos felőli harmadába esik. Valószínűleg itt állhattak a svédek, akikre az első sortűzet lőtték.

⁵ Daniel M. Sivilich: What the Musket Ball Can Tell: Monmouth Battlefield State Park, New Jersey. In: Fields of Conflict. (Ed. Douglas Scott, Lawrence Babits and Charles Haecker.) Washington, DC 2009. 84–101. o.

A lövedékek alkotta mintázatot kiegészíti a csatok és gombok alkotta sáv. Ezek egy része sérült, ami utalhat az összecsapásra. Stílusa alapján nagy valószínűséggel a kurucok felszereléséhez tartoztak a pontsor díszítéses rézcsatok. Egy nagyméretű övcsat császári dragonyos felszerelés része lehetett. A területen 4 darab szabálytalan, átlagosan 5 cm széles, kovácsolt csizmapatkó került elő. Egy átlagos férficsizma sarka 7 cm széles, ami az előkerült patkóknál meglehetősen kis méretű sarkot feltételez, ami a császári dragonyosok csizmáját is jellemezte.

Az első összecsapás helyszínének leletmintázata

Zavaró körülmény volt, hogy egy 80×30 méteres sávban 5 darab 22 mm-es átmérőjű, 6 grammos domború rézgomb került elő, a hátoldalukon az öntési csúcsból kialakított füllel. Jól felismerhetően katonagomb, mivel a domború oldalán 13-as szám díszlett. A teljes leletanyag összesen 15 gombot tartalmazott, ehhez képest ez már jelentős mennyiség, főleg amikor egy foltban, az összecsapás helyének közepén, látszólag az ólom lövedékekkel kontextusban helyezkedik el. Ott sem akárhogy, hanem a kuruc harcrend előtt, ahol a császári dragonyosok rohamoztak. Az első gondolatom mindjárt az volt, hogy ezeknek köze van a dragonyosokhoz. Persze a hadtörténelem ennek ellentmond, hiszen 1710-ben még nem számozták az ezredeket, tehát nem lehetett számozott ezredgomb. Ez azonban nem válasz a kérdésre, hiszen magyarázatot kell találni arra, hogy kerültek oda, éppen ebben a helyzetben. Egy olyan csatatéren, ahol az 5 gomb az összes lelet egytizedét jelenti, nem lehet egyszerűen átlépni a kérdést azzal, hogy későbbi anyag, a csata szempontjából nem releváns.

Számozott ezredgomb

A zavart Markó Árpád tanulmányának egyik lábjegyzete okozta, amelyben a császári seregben harcoló dragonyosokkal kapcsolatban megjegyzi, hogy a Savoya-ezredhez tartoztak, mely a későbbiek során a 13-as hadrendi számot viselte.⁶ Túl soknak tűnt a véletlenek száma. Mivel a harctérkutatás során előkerülő és a csatához kapcsolódó leleteket a csata datálja, így felmerült bennem a gondolat, hogy a gombok akár azt is jelezhetik, hogy az ezred már 1710-ben használta a 13-as számot.

Elsőként tehát a Savoya-ezred számozását kellett tisztázni. Az ezred 1798-ban – amikor először kapnak számot a császári hadsereg csapatai – a 15-ös számot kapta, majd 1802-től 5-ös, 1860-tól 1-es, s csak 1867-től 13-as.⁷

Egy gombtipológiával foglalkozó régészeti tanulmány szerint ez a típus az egyik legkorábbi, 1700–1765 között volt használatban.⁸ Ez alapján származhat a csata résztvevőitől, de nem feltétlenül az osztrákoktól, hanem akár a svédektől vagy a franciáktól. A francia seregben ugyanis már a XVIII. század közepétől használtak számozott ezredgombokat,⁹ de nem lehetett kizárni a lehetőségét korábbi példányok létezésének, ugyanis az ezredeket már a század elején is számozták. A franciák azonban lapos gombokat használtak, a szám körül stilizált koszorúval. A számozott ezredgombokkal kapcsolatos szakirodalmat átnézve, végül az egyik orosz katalógusban sikerült rábukkannom a romhányi leletek között felbukkant példányok eredetére. I. Miklós cár uralkodása alatt az orosz hadsereg ezredei 1–104-ig számozott arany- és ezüstsínnű gombokkal díszített egyenruhát hordtak. 1833–1856 között a vityebszki vadászezred katonái viseltek aranszínű 13-as gombokat.¹⁰ Az ezred 1849-ben a Rüdiger-hadtest kötelékében részt vett a magyarországi harcokban. Július 20. körül Romhánynál táborozott. Valószínűleg az orosz katonákhoz kapcsolható egy itt előkerült pravoszláv lemez kereszt, egy moldvai vámpécset és egy sarkantyú is.

Chobot Ferenc a romhányi plébánia történetéről írott munkájában¹¹ megemlíti, hogy a szabadságharc során először magyar, majd az orosz csapatok táboroztak a falunál. Valószínűleg a magyar honvédek jelenlétének bizonyítéka egy Romhánynál előkerült réz mentegomb. Összezapásról azonban ebből az időszakból nem tudunk, így az általunk talált lövedékek nagy valószínűséggel nem az 1849-es események során kerültek oda. Ezt megerősíti, hogy az orosz hadseregben 1845-ben rendszeresített puskák 7,1 vonalas ürmérettel (18,034 mm) kb. 16 mm átmérőjű, 28 grammos ólomgolyót lőttek ki,¹² az előkerült darabok pedig ennél kisebb tömegűek, és a kialakításuk sem a XIX. századra

⁶ Markó 282. o. 45. jegyzet.

⁷ Alphons Wrede: Geschichte der k. und k. Wehrmacht. Die Regimenter, Corps, Branchen und Anstalten von 1618 bis Ende des XIX. Jahrhunderts. Wien, 1901. Beilage III.

⁸ Stanley J. Olsen: Dating early plan buttons by their forms. *American Antiquity*, 1963/4. 553. o.

⁹ Louis Fallou: Le Bouton uniforme Français. Nantes, 1915. 74. o.

¹⁰ Кузин Б. Г. Федорчук А. А.: Мундирные пуговицы Российской Империи. Крымский Афон, 2008. 23. o.

¹¹ Chobot Ferenc: A romhányi plébánia története. Budapest, 1913. 43. o.

¹² И. Ульянов: Регулярная пехота 1801–1855. Издательство АСТ, 1996. 172. o.

jellemző, szabályos gömb. Az elmondottak alapján nagy biztonsággal kijelenthető, hogy a megtalált lövedékek az 1710-es csata során kerültek a területre.

A további kutatásokra vonatkozóan szükséges megjegyezni, hogy a magyar hadirégészet fontos feladata az egyes korszakokra jellemző csatatéri lelethorizont megteremtése. Mivel a kutatás során a felszerelés apróbb, rendszerint sérült, a zsákmányolók számára értéktelen darabjai kerülnek elő, a csatok, gombok, veretek, fém díszítmények megbízható azonosítása elengedhetetlen egy-egy összecsapás helyszínének pontos datálásához. Ez csak úgy valósítható meg, hogy több, az egyes korok hadseregei által vívott csata helyszíne kerül átvizsgálásra, és idővel megállapítást nyer, melyek a jellemző lelettípusok. Sajnos jelenleg még megbízható gombtipológiával sem rendelkezünk.

A csata eseményeinek rekonstrukciója – a felvonulás kérdése

Az 1710-es romhányi csata tanulmányozásánál abban a szerencsés helyzetben vagyunk, hogy mindkét oldal beszámolóját ismerhetjük, hiszen a császári oldalon íródott jelentések mellett Rákóczi részletes visszaemlékezése¹³ és a korabeli sajtó hadijelentése¹⁴ is a rendelkezésünkre áll. Tovább árnyalja a képet egy svéd tiszt hadinaplója.¹⁵ A gazdag forrásanyag megkönnyítette a korszakkal foglalkozó történészeknek a csata eseményeinek rekonstruálását.¹⁶ A problémák akkor jelentkeztek, amikor Markó Árpád kísérletet tett az események pontos elhelyezésére a terepen. A kiváló hadtörténész alapos helyismerettel rendelkezett, ugyanis a családja egy közeli birtokon élt, mint bérlő. Több alkalommal bejárta a környéket, és személyes kapcsolatban állt Chobot Ferenc plébánossal, akivel rendszeresen konzultált eredményeiről.

A csatatér behatárolása elvileg nem jelentett gondot, hiszen a források a Romhánytól északra fekvő mezőt jelölik meg. Markó talán éppen a feladat egyszerűsége miatt épített rekonstrukciójába egy, a források által nem támogatott, de egyébként is indokolatlan elemet. Tanulmányában a kuruc sereg nem Romhánynál kel át a Lókoson, hanem a falutól északkeletre, a szírotai hídon, ami a csata időszakában még valószínűleg nem létezett. Az első katonai felmérésen¹⁷ ugyanis nem szerepel, a második katonai felmérésen¹⁸ már felbukkan, de a hozzá vezető út nem a Markó által megjelölt kökeresztnél ágazik le a Romhányról Szátokra vezető útból, hanem a falu keleti széléről átlósan vezet a nyomvonal, ugyanis a híd a szírotai fogadó elérését szolgálta.

¹³ II. Rákóczi Ferenc fejedelem Emlékiratai a magyarországi háborúról, 1703-tól annak végéig. (Fordította Vas István. A tanulmányt és a jegyzeteket írta Köpeczi Béla. A szöveget gondozta Kovács Ilona.) Budapest, 1978. (Archivum Rákócziánium III. osztály: Írók. II. Rákóczi Ferenc művei I.) 411–413. o.

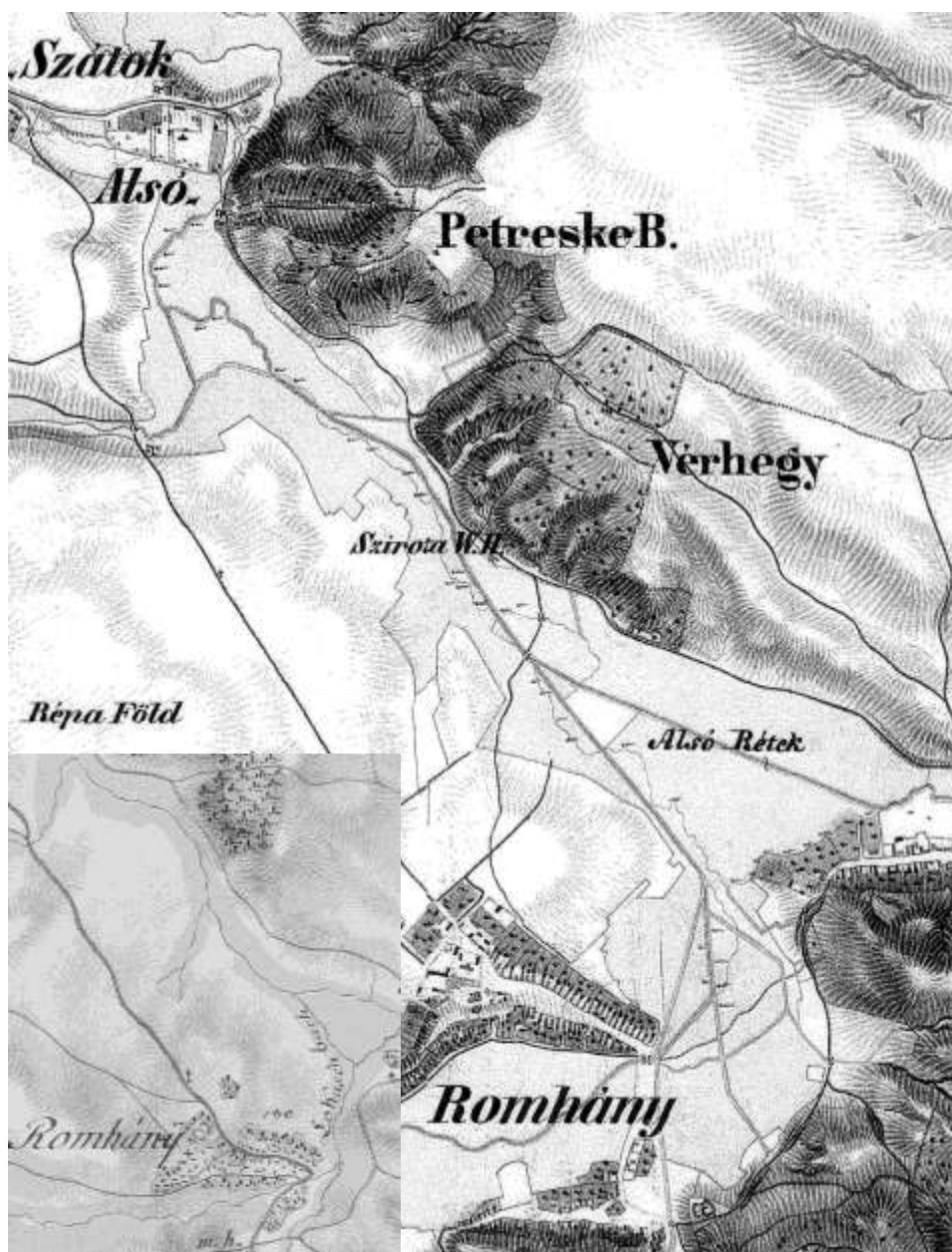
¹⁴ Mercurius Veridicus Ex Hungaria 1710. Januarii. (http://epa.oszk.hu/00900/00904/00005/mv05_R-278_7a/index.htm) Letöltve: 2010. 12. 07.

¹⁵ Svéd szemtanú 903–904. o.

¹⁶ *Rónai Horváth Jenő*: Magyar Hadi Krónika. II. Budapest, 1897. 380. o.; Magyarország vármegyéi és városai. (Szerk. Borovszky Samu.) Nógrád Vármegye. Budapest, 1911.; *Chobot*: i. m. 15–19. o.

¹⁷ Coll XV., Sectio XVI.

¹⁸ Section 46., Colonne XXXIII.

A csatatér ábrázolása a második katonai felmérés térképlapján. Jól látható, hogy a szirotai fogadóhoz (Szirota WH) vezető út, nem a szatoki útból ágazik le. A kép bal alsó sarkában az első katonai felmérés részletén még nem szerepel a szirotai átkelő.

A szírotai híd használatát a kuruc sereg menetvonala sem támasztja alá. Bercel mellől indulva, Szécsénkén át érkeztek Romhányhoz, ahol átkeltek a Lókos-patakon. Az aznapi menetnek ez volt a végállomása, és az eredeti terv szerint, a falu melletti legelőn épített tábor a sereg. A fejedelem az átkelés idején az alsóbodonyi templomnál tartózkodott. A Lókos mocsarán átvezető út valószínűleg Romhánynál haladt. Ezt mutatja az első katonai felmérés, de Romhány helyzete is, hiszen a létét valószínűleg az átkelőnek köszönheti. A mocsár keleti oldalán, a Vér-hegy alatt szintén vezet egy út, Szátok irányába, ami Felsőbodonynál ágazik le a szécsénkei útból. Amennyiben Rákóczi serege ezt az utat választja, akkor célszerűbb lett volna a Vér-hegy tövében tábort verni vagy továbbhaladni Szátokig. Az alsóbodonyi templom azonban csak akkor esik útba, ha a romhányi átkelő felé meneteltek, egyébként felesleges kitérő.

Markó védelmében meg kell jegyeznem, hogy a helyi hagyományokban a Vér-hegy kötődik legerősebben a csatához. Az itt talált csontokat az elesett katonák maradványainak tartják. A múlt század elején pedig, szőlő alá forgatás során elrejtett fegyverek kerültek elő, melyek az iskolában voltak kiállítva, míg végül nyomuk veszett. Erre alapozva, helytörténészek a csatát is a Vér-hegy oldalába teszik. A szírotai átkelő közvetlen kapcsolatba hozná a Vér-hegyet a csatával, hiszen Rákóczi naplójából tudjuk, hogy a viszsza vonuló csapatok a patak túloldalán gyülekeztek.

Breit József 24 kötetes magyar hadtörténetének vonatkozó részében¹⁹ elveti a szírotai hidat, és az átkelés helyeként Romhányt jelöli meg, azonban az 1985-ben megjelent hadtörténeti összefoglalóban Heckenast Gusztáv,²⁰ valószínűleg Markó iránti tiszteletből, visszatér a szírotai átkelés gondolatához. A csatát ábrázoló vázlata, ezen túl, tartalmaz még egy furcsaságot, ti. jelzi Rákóczi mozgását is. Visszaemlékezéséből ugyanis tudjuk, hogy a csata végére a bodonyi templomtól a hídhöz lovagolt. Markónál ez a szírotai híd, ami táptalaja lett annak a helyi hagyománynak, hogy Rákóczi a csatát a Vér-hegyről nézte. Heckenast vázlatán a fejedelem a Lókos mocsarán halad végig, egy alkalommal még a patakon is átkel. Gondolom, ez a momentum sokkal inkább a rajzoló fantáziájának, mint a történész véleményének a terméke, hiszen Rákóczitól tudjuk, hogy a mocsár lóval járhatatlan volt. Az pedig nehezen képzelhető el, hogy a fejedelem gyalogosan gázolt át a fagyos zombékokon.

A csata eseményeinek rekonstrukciója – az összecsapás

Rákóczi leírásában egy rendezett összecsapás képe bontakozik ki. Először a felderítők észlelik az ellenség jelenlétét, azután megjelennek a főerők, harcrendbe állnak és kezdetét veszi a csata. A kuruc balszárny befordításának leírása pedig azt sugallja, hogy a fejedelem személyesen vezette a hadmozdulatokat. A források adatainak egymással való összevetése és a terepen szerzett tapasztalatok fényében való értelmezése azonban ettől eltérő képet mutat.

Rákóczi mintegy 12 000 fős serege 1710. január 22-én reggel indult a Bercel melletti táborból a 14 kilométerre fekvő Romhány felé. A felvonulás közvetlen célja a császári

¹⁹ *Bánlaky (Breit) József: A magyar nemzet hadtörténelme. PC CD-ROM, Arcanum Kiadó, 2001.*

²⁰ *Magyarország hadtörténete. (Főszerk. Liptai Ervin.) I. (Szerk. Borus József.) Budapest, 1984. 393–394. o.*

erők vadkerti sáncainak megtámadása volt, de ehhez először át kellett kelniük a Romhánynál folyó Lókos-patak széles mocsaras völgyén. A csapatok már dél körül elérték a falunál fekvő két gázlót, és megkezdték az átkelést. Ez a művelet ideális esetben is legalább egy órát vett igénybe, de a csapatok föltorlódásával és a menetrend felbomlásával járt. Nem csoda, hogy a fejedelem a táborverés mellett döntött, jöllehet a vadkerti sánc – naplója szerint – mindössze „egy kis órányira” feküdt. Elméletben még aznap elérhették volna az ellenség állásait, hiszen a nap 16.28-kor nyugodott, azonban felelőtlenység lett volna fáradt katonákkal, egy téli nap késő délutánján harcot kezdeni. A pestisjárvány miatt a csapatokat nem lehetett a falvakban elszállásolni, ezért a táborhelyet a Romhány szélén húzódó legelőn jelölték ki az előreküldött francia tisztek. A hely kiválasztásánál figyelembe kellett venniük, hogy legyen a közelben megfelelő vízelőhely. A Lókos közelében ez nem tűnhet problémának, azonban a mocsaras víz alkalmatlan az itatásra, ezért bővizű forrást vagy kutakat kellett keresniük. A tábor helyére vonatkozóan támpontot jelenthet, hogy azt a romhányi plébánia Historia Domusa a falu fölött (északra) fekvő völgyben jelöli meg.²¹ Valóban, Romhány északi szélén van egy markáns völgy, melyben egy patak szállítja a környező források vizét a Lókosba. 1710-ben a falu utolsó házai még kb. 600 méterre estek ettől a helytől, elegendő teret adva a táborveréshez. A csapatok az átkelés után a kijelölt helyre vonultak, és elfoglalták a nekik szánt területet.

A császári erők felderítői hamarosan észlelték a csapatmozgást, és megfigyelték a táborverőket. A sereg létszámát azonban nem tudták megállapítani, így nem csoda, hogy Sickingen altábornagy, aki a január 21-én kapott kémjelentésekből arról értesült, hogy Károlyi néhány ezer emberével Vadkert közelében akar egyesülni Rákóczi hadával, az előbbit vélte felismerni bennük. Ha nem téved, akkor a jó helyzetfelismerés és gyors döntés egyik iskolapéldája lehetett volna, ahogy a környező őrhelyekről néhány óra alatt összevont ütőképes lovascsapattal még az egyesülés előtt csapást mér a kisebb létszámú kuruc seregre.

Rákóczi nem számított rá, hogy még aznap csatára kerül sor. A menet, az átkelés és a táborverés irányítását megoldották a tisztjei. Romhányt elérve, a fejedelem és kísérete kivált a menetből, és az átkelőhely közelében fekvő Felsőbodonyban pihentek és melegedtek. Az éjszakai szállása már a táborban lett volna, hiszen a táborig felszerelését szállító szekereket átvitték a táborhelyre. A gázlók előtt a beérkező csapatok várakoztak, akik pedig már átkeltek, a kijelölt területre vonultak. Ekkor érkeztek vissza a felderítők, akik jelentették, hogy erős császári lovasság közeledik.

A felderítés tevékenysége mutatja, hogy a kuruc sereg hadművelete jól átgondolt terv szerint zajlott. A kitűzött cél a császári záróvonal áttörése, Érsekújvár felé utat nyitandó. Az első feladat a vadkerti sánc felszámolása volt. Ez Berceltől 25 kilométerre fekszik, ami megközelítőleg egy napi menetet jelent. A Lókoson való átkelés azonban hosszabb időt vesz igénybe, ezért jól átgondolt döntés volt a felvonulás két napra bontása. Miközben a sereg menetelt, a felderítők már Vadkert környékén portyáztak.

Sickingen a 21-i jelentések alapján elhatározta, hogy szétveri Károlyi csapatát. Ennek érdekében a Vadkert környékén felállított őrállásokból visszavonta az erőit. Így jött létre a mintegy 1500 lovas számláló csapata.

²¹ Markó 277. o. 39. jegyzet.

A csatához vezető események láncolta a déli órákban kezdődött, amikor a kuruc sereg első egységei feltűntek Romhánynál. A császári hírvivőnek legalább fél órára volt szüksége, hogy Vadkertre érjen és jelentést tegyen. Sickingen riadót rendelt el és megindította a csapatát. Ezt észlelték a kuruc portyázók, akiknek szintén legalább fél órára volt szükségük, hogy hírt vigyenek Rákóczinak. Eközben persze a császáriak már meneteltek. Kedvező esetben fél óra állt a kurucok rendelkezésére, hogy felkészüljenek a császári támadás fogadására. Ez valószínűleg nem sikerült tökéletesen a kevés idő miatt. A táborverés időszakában a csapatok egy része biztosító vonalat alakított ki az ellenség felé eső oldalon. A táborban felriasztott katonákat a parancsnokaik ide terelték és rendekbe állították, valószínűleg a saját egységeik ott álló katonái mögött. Mivel a tábor mélyebben fekvő területen volt, és a csatarend feltöltése még a császári lovasság támadásának megindulásakor is tartott, Sickingen nem tudta felmérni, hogy valójában mekkora erővel áll szemben. A kuruc ellentámadás megindulásáig minden bizonnyal abban a hitben volt, hogy Károlyi mintegy ezer fős csapatát rohanja le. A kuruc „csatarend” felépítése meglehetősen szabálytalan. A gyalogság a jobbszárnyon, mellettük a kuruc reguláris lovasság és a svédek. Ez létszámban mintegy 1400 gyalogost 1800 lovast jelent. A balszárnyat egy tömbben 3000 lengyel lovas alkotta.

Az okát, hogy miért pont így álltak fel, nem annyira a taktika szabályaiban, sokkal inkább a terep adottságaiban kell keresnünk. A tábor helyéül kijelölt völgy közepén folyik a névtelen patak. Valószínűleg a svédek az északi partján kaptak helyet, Rákóczi udvari hadainak közelében. A gyalogság ellenben a Lókos partjához közelebbi részen. Amikor megindul a tömeg a csatarend felé, a lovasok kedvezőbb helyzetben vannak, mivel a felső részen keskenyebb a patak, és lovon könnyebben tudnak átkelni. A gyalogság ellenben az alsó, mocsaras részen kénytelen átlábalni. Ennek eredményeként lemaradnak a lovasság mögött. Először a csatarend közepe telik, azután a gyalogság is kezdi elfoglalni a helyét a jobbszárnyon.

Velük szemben Sickingen két rendben állította fel 1500 fős csapatát. Balszárnyon 400 dragonyos, jobbszárnyon 600 vértés, mögöttük 500 labanc huszár. Feltételezhetjük, hogy a császári tábornok volt annyira képzett katona, hogy tisztában volt a csapatnemek harci alkalmazásának szabályaival. Ha valóban csatarendbe akarta volna állítani az embereit, akkor a huszárokat a szárnyakra helyezte volna. Bár Rákóczi megjegyzi, hogy a támadó kötelék balszárnyát a mocsár fedezte, de igazából ennek nem volt jelentősége, hiszen velük szemben a kuruc gyalogság állt, ami nem valószínű, hogy képes lett volna a lovasság átkarolására. A Sickingen által kialakított rend a kuruc tábor felszámolására alkalmas formáció, ahol a dragonyosok szétverik a biztosító erőket, a vértések betörtnek a táborba és lemészárolják az ott levőket, a menekülőkre pedig a labanc huszárok vadásznak.

Amikor megindultak, valószínűleg a kuruc seregnek csak egy töredékét látta maga előtt, azokat is inkább a dragonyosokkal szemben, és még csak nem is gyanította, hogy hamarosan az ötszörös túlerőben lévő lengyel lovasság zúdul rá és vérteseire.

A csatarendek felállításának kérdésénél további fontos szempont az idő tényező. Láthattuk, hogy a kuruc seregnek kedvezőtlen körülmények között kellett végrehajtani a csatarend kialakítását, hiszen a sereg még nem fejezte be az átkelést, az erők zöme a tábor kialakításával volt elfoglalva, Rákóczi és kísérete még Bodonynál volt, ahonnan nem tudta közvetlenül irányítani a hadmozdulatokat. Összességében a sereg nem állt készen a

csatára. Ezek a tényezők eleve megnövelik a csatarend felvételéhez szükséges időt. Ehhez hozzá kell számítani azt is, hogy minél nagyobb a sereg, annál hosszabb idő kell a rendbe állításához. Jelen esetben a 12 000 fős kuruc seregből az összecsapásban mintegy 6500 fő vett részt, azonban ezek harcrendbe állítása lényegesen hosszabb időt kívánt, mint 1000 császári lovasé, hiszen a labanc huszárok külön csoportot alkottak. További előny a császáriak oldalán, hogy eleve támadni akartak, tehát Sickingennek határozott elgondolása volt arról, amit a romhányi mezőn a csapatainak végre kell hajtani. A császáriak oldalán jól működött a parancsnoki rendszer, hiszen a csapatok maradéktalanul, jó ütemben hajtották végre Sickingen tervét. A kurucokat azonban éppen a szervezetlenségük juttatta előnyhöz. Valószínűleg, ha rendben szétbontakozik a sereg, Sickingen nem indít arctámadást közel nyolcszoros túlerőben lévő ellenség ellen. Fontos tényező a véletlen is, hiszen a császári parancsnok döntéseit arra a téves információra alapozta, hogy Károlyi csapata még nem egyesült a főssereggel. A kurucokról szerzett információit ezzel vetette össze, ti. megerősíti vagy cáfolja azt. Ha nem uralkodik szervezetlenség a csatarend kialakításának időszakában a kuruc oldalon, akkor hamar felismerte volna, hogy a főerőkkel került szembe, és nyilván lemond eredeti szándékáról, azonban mindaz amit látott, téves alapkoncepcióját erősítette.

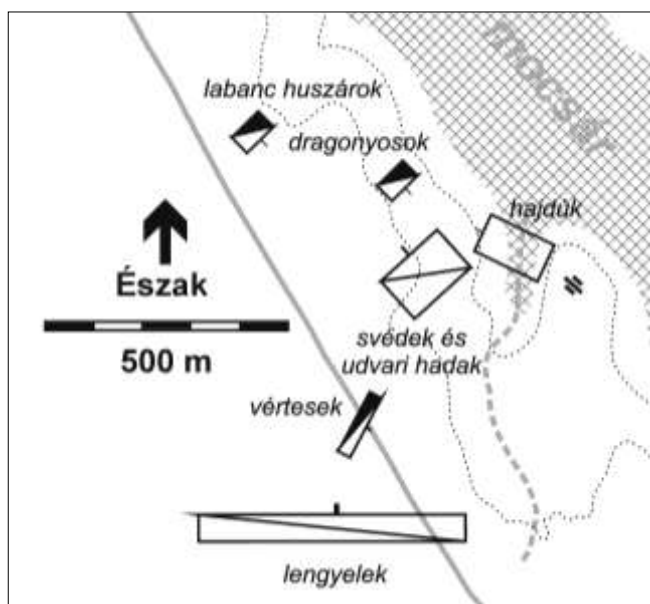
Markó Árpád és Breit József írásaikban részletesen ismertetik a szembenálló felek csatarendjének kialakítását. A helyszín megjelölésében és az egyes kötelékek helyét illetően nincsenek, de nem is lehetnek jelentős eltérések, hiszen a források alapján viszonylag pontosan rekonstruálható. Az összecsapás első fázisa azonban felvet egy kérdést, melyre véleményem szerint nem tudtak megnyugtató választ adni.

Sickingen tábornok a jobbszárnyra állította a vérteseket, azonban a lengyelek támadása éppen ezt a köteléket kényszerítette a mocsárba. Csakhogy a mocsár éppen az ellenkező oldalon volt, tehát a vértések keresztülvágtak a csatatéren a mocsárig, miközben a közelebb álló dragonyosok nem kényszerültek az ingoványba, hanem a csata végéig megőrizték harcképességüket. Persze a vértesekkel együtt a kuruc balszárnyon álló lengyelek is átkerültek a másik szárny elé, olyannyira, hogy Rákóczi szerint a jobbszárnyat alkotó tiszántúli hajdúk is a mocsárba szorultak. A rekonstrukciók azt sugallják, hogy miközben a szárnyakon kavargott a harc, később a fosztogatás, középen a császári dragonyosok és a svédek megőrizték a harcképességüket, sőt a dragonyosokat vezető Saint-Croix tábornok még azt is felismerte, hogy a hajdúk és a svédek között rés nyílt. A vázlatokon jelzett, kb. 500×500 méteres területen ez nehezen képzelhető el, hiszen közel 5000, nagyjából lovas katona harcáról van szó.²²

Megítélésem szerint az első összecsapás helyének megjelölésénél Markó Árpád pontos eredményre jutott, amit az előkerült leletanyag is bizonyított. A csatatér azonban jóval nagyobb kiterjedésű volt. A Farkasvölgyi-patak déli oldalán emelkedő domboknál előkerült leletek azt jelzik, hogy a csata második fázisa, ti. a kuruc előrenyomulás beszüntetése és a császári dragonyosok ellentámadása itt játszódott le. Itt találjuk meg ugyanis azokat a domborzati formákat, melyek valóban eltakarhatták egymás elől a kötelékeket.

A terep sajátosságai az egész összecsapásra hatást gyakoroltak, elsősorban a láthatóság miatt. Az előkerült leletanyag kirajzolta azt a helyet, ahol a 400 dragonyos az első

²² Markó 280. o., 3–4. sz. vázlat; Breit: i. m. XVIII/23-b sz. melléklet.

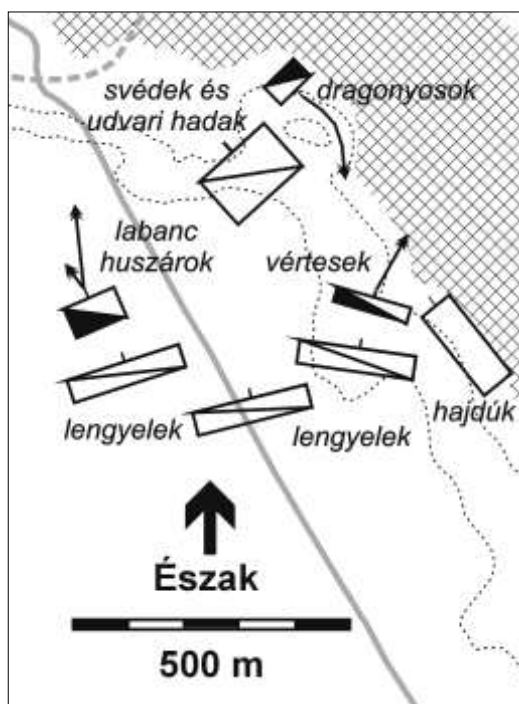
A csata kezdete

sortüzeket leadta. Ez a csatarend középső részén volt, ahol a svédek álltak. Itt a Lókos felé ereszkedő lejtőbe egy lépcső ékelődik, ami eltakarta az itt zajló eseményeket a magasabban fekvő út vonalában támadó vértések elől. Időlegesen megszakadt az összeköttetés a két csapat között, főleg, hogy a kuruc csatarend nem alkotott egyenes vonalat. A dragonyosok előtt előrébb nyúlt, míg a vértésekkel szemben hátrébb álltak, sőt a lengyelek jelentős része még föl sem tűnt. A svéd szemtanú leírásából tudjuk, hogy a dragonyosok két

sortüze után a kuruc középhad azonnal ellentámadást indított, és szinte elsodorta a császáriakat, akik a Lókos és az út között húzódó lejtős terület középső részén hátráltak. Az előrenyomulást a lovasság ütemesen hajtotta végre, azonban a jobbszárnyon álló gyalogság nem bírta az iramot, főleg, hogy egy részük még a névtelen patakon sem kelt át. Valószínűleg a patak alsó részén, ahol a Lókos mocsara öbolszerűen betüremkedik, a gyalogság átkelésének vonalában próbálták átvinni azokat az ágyúkat, melyeket a csata után a császáriak a mocsárból húztak ki.

A jobbszárnyon támadó vértések kezdetben akadálytalanul nyomultak előre. Hallották a dragonyosok sortüzeit, de nem látták, hogy a kuruc ellentámadás elsodorta őket. Hamarosan ők is erre a sorsra jutottak, ugyanis jobbról rájuk zúdult a lengyel lovasság többezres tömege, akik a 600 vértest a Lókos felé sodorták. Valószínűleg a vértések egyébként is ebbe az irányba húzódtak volna vissza, remélve, hogy csatlakozhatnak a dragonyosokhoz. Csakhogy ekkorra azokat már jelentősen viaszorította a svédek előrenyomulása. Ez magyarázhatja, hogyan kerültek a vértések a jobbszárnyról a mocsárba úgy, hogy nem okoztak zavart a középben állók rendjében.

Ezzel egyidőben a Lókos partján a kuruc gyalogság nyomult előre, igyekezve utolérni a középhadat, amikor feltűntek előttük a vértések, nyomukban a lengyelekkel. A császáriak közül többen a mocsárba menekültek, mások megadták magukat. A lovasok elől a hajdúk egy része is a mocsárba szorult, de azután a lengyelekhez csatlakozva kezdték kifosztani a foglyokat és a mocsárból kicsalogatni a császáriakat. A dombtetőn azonban feltűnt Sickingen metreszének hintója és a császáriak néhány társzekere, ez elvonta a lengyelek többségét. Nagyonbbrészt a hajdúkra maradtak a vértések.

A kuruc ellentámadás sikere

badította a vértéseket a mocsárból. Ezen a területen nem volt olyan erő, mely képes lett volna őket megállítani. A középhad továbbra is a Farkasvölgyi-patak előtt várakozott, a lengyelek pedig a szekerek kirablása után, az északnyugati irányba menekülő császáriakat üldözték, egyre inkább eltávolodva a Lókos partján húzódó csatatérről.

A svéd szemtanú leírásából arra következtethetünk, hogy a középhad nagy része átkelt a Farkasvölgyi-patakon és azután állt meg, mivel nem látott ellenséget maga előtt. Azt észlelték, hogy a Lókos partján néhány császári svadron a gyalogságra támad, de nem volt olyan parancsnok, aki képes lett volna tisztázni a helyzetet és kifejleszteni a kuruc roham sikerét. A svéd szemtanú Csáky Mihály gróftól nevezi meg, aki visszavonulásra adott parancsot. Ezt nem indokolta a helyzet, sőt inkább a dragonyosok ellen kellett volna vezetni a még rendben álló középhadot.

Rákóczi eközben Bodonytól a romhányi átkelőig jutott, ahol a visszafelé menekülő gyalogságba ütközött. Sajnos a parancsnokai nem voltak eléggé képzetek ahhoz, hogy úrrá legyenek az általános pánikon. Rákóczi pedig nem rendelkezett a szükséges információkkal ahhoz, hogy jó döntést tudjon hozni, ezért elrendelte az általános visszavonulást.

Ez volt a csata döntő pillanata. Rákóczi középhada a Farkasvölgyi-patakig szorította vissza a császári dragonyosokat. Nem sokkal mögöttük, a lengyelek a csatatert keresztelve, a Lókosba szorították a vértéseket, a hajdúk előtt. Ez utóbbiak abbahagyták az előrenyomulást. Ezzel a középhad elől jobbra húzódó császári dragonyosok időt kaptak és lehetőséget az újra rendeződésre egy domb menedékében, mivel a középhad is megállt.

A hajdúk és a középhad közötti teret a lengyel lovasság töltötte ki, de amint feltűntek az út vonalában a császári szekerei, azok vonzották magukhoz őket. Ezzel egy jelentős rés keletkezett a középhad és a hajdúk között, akiket eleve lefoglalt a császári vértések blokkolása. A dombtól nem láthatták, hogy közvetlenül előttük, a császári dragonyosok a soraikat rendezik és rohamra készülnek. A mocsár partján végigsöprő császári roham elsodorta a hajdúkat és kiszabadította a vértéseket a mocsárból.

Összegzés

A romhányi csatában a kuruc sereg nem szenvedett vereséget, de győzelmet sem aratott. Az összecsapás során nem került sor hosszan tartó véres közelharcokra, mert a kurucok létszámfölénye erre esélyt sem adott a császáriaknak. Rákóczi 12 000 fős seregének összecsapása 1000 császári lovassal nem igazi csata, hiszen Sickingen nem azzal a szándékkal indult harcba, hogy szétveri a kurucok főserégét. Erre alkalmatlan volt a csoportosítása, hiszen létszámánál fogva képtelen lett volna kifejleszteni a sikert.

A kurucok esetében azonban más a helyzet. A viszonylag kis létszámú ellenséges csapatot, mint az várható volt, egyszerűen elsöpörték. A harc azonban nem ér véget az ellenség szétszórásával, hiszen még fel kell számolni a helyi ellenállási góccokat és bevezetni az üldözést. Ez szigorú parancsnoki munka, hiszen a győzelemittas katonákat kell további harcra vezetni. A kurucok oldalán ez nem valósult meg. Az összecsapás sikertelenségének okát, a parancsnoki állomány alkalmatlanságát Rákóczi pontosan megjelöli februári hadparancsában: „Hogy minekutánna sokszor harczaink és próbáink alkalmosságával tapasztaltuk volna hadainknak nem annyira gyenge szíveitül, mint a tisztek tudatlanságaitül eredett confusiókat, [...] mindazonáltal erőnket megegyeztetni [egyesíteni] nem tudván, ellenségünk elől gyakorta confusiókkal recedálni [zavarral meghátrálni] kénytelenítettünk.”²³

²³ Thaly Kálmán: II. Rákóczi Ferenc fejedelem hadiparancsa. 1710. *Hadtörténelmi Közlemények*, 1892. 274–277. o.